

Focus op leren: maak keuzes

Hoe gerichte keuzes bijdragen aan betere resultaten en kansengelijkheid

Kiezen in het kort

Alleen door gerichte keuzes kan onderwijs bijdragen aan kansengelijkheid én aan betere resultaten. De focus op leren is voor iedere leerling goed, maar het is extra belangrijk voor de leerlingen in een kwetsbare situatie of met leerproblemen. Deze whitepaper start met een probleemanalyse en neemt je daarna mee in 5 keuzemomenten. Deze momenten bevinden zich op het terrein van curriculum, basisvaardigheden, effectieve leertijd, lesmodel en schoolcultuur.

1. Kansengelijkheid: wat er aan de hand is

Uit De Staat van het Onderwijs 2021¹ blijkt dat we ons nog steeds zorgen moeten maken over de leerresultaten in Nederland. Ondanks alle geleverde inspanningen om voor leerlingen gelijke kansen te realiseren is er kansengelijkheid.

Zorgelijke resultaten

Uit de gegevens van PISA (Program for International Student Assessment, 2018) blijkt dat de leesvaardigheid bij 18% van de 15-jarigen dusdanig is, dat sprake is van een taalachterstand. Voor één op de vijf leerlingen dreigt laaggeletterdheid.² Slechts een derde van de leerlingen haalt het streefniveau bij rekenen. Ook het fundamentele niveau laat te wensen over: 82% in plaats van 85%. Deze cijfers gaan over de leerlingen in groep 8. De resultaten in de brugklas zijn nog zorgelijker.

De referentieniveaus geven aan wat nodig is om de stap naar het vervolgonderwijs makkelijker te maken. Ze laten een basis- en een streefniveau zien op het gebied van geletterdheid en gecijferdheid. Dat zelfs het basisniveau niet vlot wordt bereikt, zet iedereen aan het denken.



Voorspellers van succes

Een van de kerntaken van het onderwijs is dat elke leerling of student het onderwijs geletterd en gecijferd verlaat. School biedt meer dan rekenen en taal, maar het zijn wel deze basisvaardigheden die het verloop van de schoolcarrière bepalen. Ze zijn van belang bij overgangen, maar ook bij selectie en keuze voor het vervolgonderwijs.³ Uit zes verschillende studies blijken leesvaardigheden, rekenvaardigheden en aandacht/concentratie (attention skills) bij aanvang van de schoolloopbaan de sterkste voorspellers voor later succes.^{4,5}

2. Wat kunnen we doen?

Wat kunnen we doen om te zorgen dat alle leerlingen het onderwijs daadwerkelijk gecijferd en geletterd verlaten? Dus ook de leerlingen in achterstandssituaties? Onderwijs kan bij uitstek de leerresultaten verbeteren voor leerlingen met een lage sociaal-economische status (SES). Alhoewel de langetermijneffecten bij leerlingen met een hoge SES vaak groter zijn, leidt onderwijs ook bij leerlingen met een lagere SES tot betere lonen.^{6,7} Eén van de vijf bouwstenen die bijdraagt aan gelijke kansen is een curriculum dat gericht is op goede prestaties en dat de nadruk legt op elementaire reken- en leesvaardigheden.⁸

Sociaal-economische status (SES)

'In 2002 deden Bradley en Corwyn al onderzoek naar de relatie tussen woordenschat en SES. Volgens deze onderzoekers hangt de woordenschatontwikkeling samen met de SES van het gezin waarin de kinderen opgroeien. Uit hun onderzoek bleek dat ouders (onbewust als gevolg van verschillende factoren) uit gezinnen met een lage SES hun kinderen gemiddeld gezien minder stimuleren op het gebied van taalontwikkeling dan ouders met een hoge SES.'

'Als docent en trainer kom ik dit door het hele land keer op keer weer tegen. Het maakt niet uit of je uit Rotterdam-Zuid, Amsterdam Nieuw-West of uit Heerlen komt. Als ik in een klas kom met veel kinderen met een lage SES dan is communicatie voor de leraar lastiger, zie je meer ongelijkheid en zie je daarbij ook nog eens andere grote uitdagingen, zoals criminaliteit, die de gelijkheid niet bevorderen.'

Karim Amghar

Hoor mij, zie mij! Naar kansengelijkheid in het onderwijs.

2.1 Kies voor een overzichtelijk en beperkt curriculum

Onderwijs helpt, goed onderwijs helpt beter. Komen tot goed onderwijs betekent: keuzes maken. Waar besteed je de kostbare onderwijstijd aan? Het is verleidelijk om te kiezen voor de brede weg¹⁰: de veelheid aan onderwerpen en activiteiten die leerlingen boeien en betrokken houden. Maar zoals Erik Meester, Anna Bosman en Kim Cordewener in Didactief¹¹ gebaseerd op Hirsch¹² stellen: 'Het is verstandiger om minder leerstof diepgaander te behandelen dan veel leerstof oppervlakkig'.

Herhalen, herhalen

Meer is soms dus minder. Veel onderwerpen betekent minder tijd per onderwerp. Dit zorgt voor minder herhaling, minder inoefening en minder verdieping in de onderwerpen die aan bod komen. Het belang van herhaling wordt al jaren gezien, maar is recent door onderzoek weer bevestigd. Vooral het spreiden van leerstof over tijd en herhaaldelijk oefenen worden genoemd. Zie bijvoorbeeld 'Wijze lessen' (Surma et al 2018)¹³ bouwsteen 8. Ook Cambridge Assessment geeft in een blog aan dat je bij een **intern** coherent curriculum zorgt voor 'a narrower range of content, and an expectation that learners engage deeply with the content'.¹⁴

Het is verstandiger om minder leerstof diepgaander te behandelen dan veel leerstof oppervlakkig.



Curriculum vullen

Om keuzes te kunnen maken is een definitie van curriculum nodig. Waarin maken we keuzes? Een veel gebruikte definitie staat in Ensie: een curriculum is een leer- en onderwijsplan. Het beschrijft de inhoud en doelen van een opleiding of schoolloopbaan en vormt zo een fundering voor de te onderwijzen vakken of competenties¹⁵.

Curriculum-keuzes gaan over:

- leerstof
- leertijd
- pedagogisch didactisch handelen
- klassenmanagement
- schoolklimaat¹⁷

2.2 Focus op de basisvaardigheden

Ruim baan voor de basisvaardigheden.

Om leerstof te kunnen kiezen, moeten de leerdoelen bekend zijn. En: om leerdoelen te kunnen kiezen moet de ambitie van de school bekend zijn. Wat wil de school met hoeveel procent van de leerlingen bereikt hebben in groep 8, uiteraard afgestemd op de kerndoelen en referentieniveaus? Om het einddoel voor groep 8 te bepalen, kijk je naar de schoolstandaard (1S, 1F, 2F). Deze schoolstandaard komt tot stand na analyse van de uitstroomgegevens van de afgelopen jaren en de wens voor de komende jaren. Vanuit het einddoel redeneer je terug naar tussendoelen per leerjaar. Welke tussendoelen zijn nodig, zodat de leerlingen in groep 8 het einddoel bereiken?

Vervolgens deel je de lesstof op in halve jaren, zodat duidelijk is wat behandeld is op het moment van afname van een tussentijdse toets (bijvoorbeeld de citotoets).¹⁸

Kerndoelen

De landelijke kerndoelen¹⁹ beslaan een breed gebied en laten veel ruimte voor interpretatie, omdat ze geen beheersingsniveaus geven. Gezien het eerdergenoemde belang van de basisvakken lijkt het geen twijfel dat deze in ieder geval aan de orde moeten komen, met de referentieniveaus en schoolambitie naast de kerndoelen als leidraad. Sterker nog, gezien het belang van deze vakken voor het verdere schoolsucces en werkkansen van de leerling, is het aan te raden zoveel mogelijk ruimte te creëren voor deze vakken. Dit geldt zeker voor leerlingen in achterstands-situaties of wanneer er door tijdelijke problemen achterstanden ontstaan.

Niet overladen, wel rijk aan taal en kennis.

Taal- en leesonderwijs is essentieel. Het is het begin van leren. Welke keuzes je ook maakt: het curriculum mag niet overladen zijn, maar moet nog steeds wel rijk zijn. Rijk aan taal, daar is iedereen het al jaren over eens. Nieuwer, maar niet minder belangrijk, is de sleutelrol van kennis bij leren.

Kennis in het curriculum

Hirsch²⁰ benadrukt het belang hiervan al jaren en vindt momenteel gehoor. Ook vanuit de Amerikaanse maatschappij komen steeds meer geluiden dat er wat ontbreekt in het onderwijs. Twee jaar geleden gaf Natalie Wexler²¹ vorm aan deze gedachte in haar boek *The Knowledge Gap: The hidden cause of America's broken education system—and how to fix it.*²² Ook David Didau²³ werkt deze gedachte uit met speciale aandacht voor leerlingen in achterstands-situaties. Een domein bij de basisvaardigheden waarbij de roep om meer kennis in het curriculum zeker van toepassing is, is begrijpend lezen.^{24 25}

Doordacht kiezen

Het is een uitdaging om een niet overladen curriculum met veel ruimte voor de basisvakken te creëren, dat toch rijk is aan kennis. Een manier om dit te doen is om te werken met knowledge organisers. Deze organisers zorgen ervoor dat de essentiële kennis over een onderwerp aan bod komt. Ook hier komt het aan op het maken van doordachte keuzes.²⁶



Burgerschap en het taaldomein

En burgerschap dan? Is dat naast taal en rekenen niet ook een basisvaardigheid? Ja, daar is zeker wat voor te zeggen. En ja, aandacht voor burgerschap is ook verplicht.²⁷ Toch zijn ook hier keuzes te maken. Veel onderwerpen die onder burgerschap vallen kun je koppelen aan doelen uit het taaldomein. Die aspecten van burgerschap gelden ook als kennis van de wereld die de leerlingen nodig hebben om teksten te kunnen doorgronden.

Veel onderwerpen die onder burgerschap vallen kun je koppelen aan doelen uit het taaldomein.

Veilig basisklimaat

Een andere invalshoek is een veilig basisklimaat, een basaal kenmerk van burgerschapsonderwijs. Veiligheid is essentieel en het kost geen roostertijd om hieraan vorm te geven. Of beter gezegd, hieraan besteed je alle roostertijd. Een veilig basisklimaat geef je vorm in al het dagelijks handelen op school. Het komt terug in hoe leraren laten zien hoe je met elkaar omgaat, hoe leerlingen aan de hand van dit modelgedrag leren en consequent op hun gedrag worden aangesproken. En het mooie is dat een veilig basisklimaat ook zorgt dat de leerlingen zich in hun klas kunnen focussen op leren.²⁸

Problemen achter nieuwe bakstenen

‘Volgens socioloog Bowen Paulle zijn er in Nederland geen zichtbare getto’s. De afgelopen tien jaar zijn namelijk veel huizen in achterstandswijken opgeknapt en daardoor zijn de problemen niet meer of niet goed zichtbaar. De problemen zitten nu achter nieuwe bakstenen. De onveiligheid op scholen in focuswijken groeit. Dat is niet onlogisch, want hoe groter de kansengelijkheid, des te meer factoren er ontstaan die onveiligheid bevorderen. Er zijn scholen waar een kwart tot een derde van de leerlingen zich niet veilig voelt. Als een leerling zich onveilig voelt, zal het leren eronder lijden. Het één versterkt het ander.’

Karim Amghar

Hoor mij, zie mij! Naar kansengelijkheid in het onderwijs.

Intern consistent curriculum

Om meer ruimte in het rooster te vinden voor taal en rekenen is een eerste stap nodig om te bepalen welke doelen binnen deze vakken belangrijk en minder belangrijk zijn. Het curriculum moet echter wel intern consistent blijven. Interne consistentie in het curriculum blijkt internationaal een kenmerk te zijn dat leidt tot hoge leerresultaten.

Dat betekent dat je op drie aspecten moet letten:

- systematisch aandacht blijven houden voor verbanden tussen verschillende vakken
- een organisatie en volgorde binnen het curriculum hanteren die bij de discipline van het desbetreffende vak hoort
- een beperking aanbrengen in de inhoud, ervan uitgaande dat de leerlingen diep ingaan op de inhoud.

Ruimte vinden

Wat als alles belangrijk lijkt? Het kiezen vraagt moed en relativiseringsvermogen. Wanneer het aantal doelen en de bijbehorende lesstof ingeperkt zijn, kun je vervolgens ruimte zoeken in het integreren van doelen van basisvakken in andere vakken.

Ruimte vinden door de invulling van de niet-basisvakken te wegen.

Een andere manier is om te analyseren hoe datgene wat in het kerndoelenboekje van de andere gebieden dan taal en rekenen staat, vertaald gaat worden in lesdoelen. Welke prioriteiten zijn daar te stellen, hoeveel lesstof is daaraan te besteden en in hoeveel lessen? Kijk bijvoorbeeld nog eens goed naar alle projecten, hoe interessant en leuk ze ook zijn: passen ze nog steeds binnen de keuze van de doelstellingen?



2.3 Kies voor effectieve leertijd

Lesrooster 's morgens en 's middags.

Voldoende effectieve leertijd en herhaling zijn essentieel om de doelen te kunnen behalen. Het ene doel vraagt meer herhaling dan het andere doel. Hoe kun je in je lesrooster voldoende ruimte hiervoor scheppen? In de ochtend kunnen veel kinderen zich het beste focussen op instructie. Het is dan ook aan te raden om volledige lessen bij voorkeur 's ochtends in te plannen. Herhalingsmomenten met extra oefentijd plan je beter 's middags in. Voor de leerlingen die geen extra oefening nodig hebben, kun je verrijking en verdieping inplannen.

Verrijking en verdieping

Verrijking en verdieping bied je bijvoorbeeld in de vorm van een weektaak, bloktijd of circuit waarin de kinderen zelfstandig aan taken werken. Zo is er meer ruimte vrij om daadwerkelijk een doel te bereiken. Bij sommige methodes is oefensoftware aanwezig waarmee risicoleerlingen effectief en gericht kunnen oefenen. De inzet van deze software in extra leertijd is prima, maar niet voldoende voor deze leerlingen. Ze hebben ook extra instructie en ondersteunende in-oefening met de leraar nodig. Deze tijd is te creëren wanneer de andere leerlingen zelfstandig aan het werk zijn, bijvoorbeeld: tijdens weektaak, bloktijd of circuit. Dan kun je voor deze leerlingen tijd aan de instructietafel inplannen als taak. Ook het werken met de oefensoftware kun je voor deze leerlingen als taak inplannen.

Draagt een les bij aan het lesdoel?

Bij het maken van keuzes in leertijd, kun je ook kijken naar de lessen in de methode. Werken de lessen over een bepaald lesdoel ook daadwerkelijk aan dit doel of is met name de activiteit binnen die les leuk? Zo kunnen lessen geschrapt worden.

Datasturing: op basis van data de noodzaak van lesdoelen bepalen.

Door regelmatig databijeenkomsten te houden waarin je de opbrengsten van de belangrijkste lessen van die week bespreekt, is snel duidelijk wat leerlingen na de les wel en niet begrijpen of beheersen.

Verwachte en gerealiseerde opbrengst

Ter voorbereiding wordt gekeken wat de lesstof was en hoeveel procent van de leerlingen hiervan geprofiteerd heeft. Een goede leraar controleert voortdurend in hoeverre de leerlingen de lesstof hebben begrepen. Een mooie techniek voor controle van begrip is bijvoorbeeld de Afzwaaijer (Teach Like a Champion Techniek 26²⁹).³⁰ Door deze laagdrempelige vorm van formatieve evaluatie is de planning van de volgende week bij te stellen. Zo dicht je het gat tussen de verwachte opbrengst en gerealiseerde opbrengst. Soms zal dit leiden tot minder lessen waardoor voor een volgende doelstelling extra ruimte ontstaat.

2.4 Kies voor een goed lesmodel

Elke dag geven duizenden leraren lessen aan kinderen. Elke dag worden verhalen verteld, wordt kennis overgedragen en worden vaardigheden aangeleerd. Maar wat maakt een les nu een goede les? In de Staat van het Onderwijs³¹ staat beschreven dat op de meeste scholen de nadruk ligt op de vorm van de lessen en niet op de bedoeling van de lessen. De vragen die daarbij gesteld worden zijn: wat wil je bereiken met je leerlingen en hoe kun je dit op een betekenisvolle manier doen? Met de antwoorden op deze vragen kun je veel gericht lesgeven en weet je waarop je kunt sturen om leerlingen naar een hoger niveau te brengen. Een goede manier om het lesgeven te verbeteren is gebruik maken van het Doordacht Passend Lesmodel (DPL).³²



Vorbereiding

Kies voor een goed lesformat dat uitgaat van bewezen aanpakken en bereid zoveel mogelijk lessen voor aan de hand van het gekozen model. Het lesmodel is het frame, zorgt voor effectieve lessen en is de meest efficiënte weg naar het doel. Een les efficiënt en effectief geven en leerlingen betrokken houden vraagt om een goede voorbereiding. Sleutellessen zijn voorbereid met het lesformat. Het DPL is gebaseerd op directe instructie, waarvan de kracht al vele malen is bewezen.³³ Het DPL maakt daarbij gebruik van de inzichten uit de neuropsychologie, technieken van Teach Like a Champion en coöperatieve werkvormen.

Hoe effectiever de lessen verlopen, hoe meer tijd leerlingen echt aan het leren zijn.

2.5 Een op leren gerichte schoolcultuur

Cultuur is dat wat je ziet in de school. Hoe komen de kinderen 's ochtends de school binnen? Worden ze bij de ingang door iemand begroet? Is er aandacht voor ze? Komen kinderen op tijd? Een op leren gerichte cultuur zorgt voor een omgeving waarbinnen leren en ontwikkeling tot hun recht kunnen komen. Een focus op leren begint met het hebben van een duidelijke visie en van daaruit ervoor te zorgen dat leerlingen elkaar op een positieve manier beïnvloeden en in een opwaartse spiraal terecht komen. Een cultuur waarbij leerlingen en leraren continu de boodschap krijgen dat leren belangrijk en leuk is en dat je daar ook actief aan moet werken. En dat je kunt genieten van leren.

Klassenmanagement

Een focus op leren moet in de hele school merkbaar zijn. In een school met een op leren gerichte cultuur is de dagelijkse gang van zaken soepel georganiseerd en zijn er heldere gedragsverwachtingen die consequent worden nageleefd. Op die manier gaat zo min mogelijk tijd verloren.³⁴ Door te investeren in goed klassenmanagement, ontstaat meer ruimte voor focus op leren. Hoe effectiever de lessen verlopen, hoe meer tijd leerlingen echt aan het leren zijn. Als de taakgerichtheid van de leerlingen groter wordt, zijn lessen binnen de gestelde tijd af te ronden. Goed klassenmanagement is essentieel om de focus op leren te behouden.

Systemen en routines

Vaste systemen en routines zijn onderdeel van goed klassenmanagement en zorgen ervoor dat de lessen soepel verlopen. Je kunt hiervoor verschillende Teachtechnieken inzetten. Bij de techniek 'Begintaak' bijvoorbeeld, gaan leerlingen direct aan het werk bij binnenkomst in de klas. Er gaat geen tijd verloren aan wachten tot de leraar zegt wat de leerling moet gaan doen.³⁵

Teamcultuur

Iedereen leert. Ook de leraar en de directie. Zij zijn dus een rolmodel voor hun leerlingen. Teamleden hebben elkaar nodig. Voor een goede schoolcultuur zijn heldere teamwaarden belangrijk en moeten de teamleden weten wat ze van elkaar kunnen verwachten. Een goede teamcultuur is als volgt te omschrijven:

1. We hebben hoge verwachtingen en halen het beste in de leerling, onze collega's en onszelf naar boven.
2. Alles draait om leren en ontwikkeling. Iedereen voelt zich verantwoordelijk voor de leerresultaten van de leerlingen.
3. We hebben respect voor elkaar en dat is in al onze communicatie te merken.
4. Het is duidelijk wat we van elkaar verwachten en wie op school welke taken en verantwoordelijkheden heeft.
5. Wat we van anderen verwachten, doen we zelf ook.
6. Wat goed gaat benoemen we: complimenten geven en krijgen we graag.
7. Ons vak verstaan we allemaal, maar we zijn altijd op zoek naar verbetering.
8. Oefening baart kunst. We oefenen in kleine stappen en houden vol tot we het echt kunnen.
9. Ieder in ons team is erop gericht de ander te helpen de best mogelijke lessen te geven. We ondersteunen elkaar met feedback.
10. We leren van elkaar.



2.6 Tot slot

Focus op leren bereik je door te kiezen. We hebben alle relevante aspecten onder de loep genomen: leerstof, leertijd, lesmodellen, klassenmanagement en de schoolcultuur. Deze keuzes maak je niet alleen. De leraar niet en de directeur niet. Goede keuzes maak je in een effectief georganiseerde school. Een school waar leerkrachten zich kunnen richten op de essentie van het onderwijs, met de focus op leren.³⁶

Bij twijfel: dóen

Een school waar de focus op leren ligt, zet in op gelijke kansen. Dat gunnen we ieder kind.

Voor wie nog twijfelt: ga het dóen.



Voetnoten

- ¹ <https://www.onderwijsinspectie.nl/documenten/rapporten/2021/04/14/de-staat-van-het-onderwijs-2021>
- ² De Raad voor Cultuur en de Onderwijsraad publiceerden een gezamenlijk advies 'LEES!' dat zij op maandag 24 juni 2019 aanboden aan minister Van Engelshoven. <https://www.lezenenschrijven.nl/wat-doen-wij/oplossing-voor-je-vraagstuk/lees-een-oproep-tot-een-leesoffensief>
- ³ Bron e.a. (2020). Kansengelijkheid in curriculumvoorstellen voor Nederlands en rekenen-wiskunde Beoordelingskader en analyse. https://64dba01f-4363-413c-a39d-913b07d6c75f.usrfiles.com/ugd/de92a5_9f304b5b9dc34ac3acd55ef34a91b0f2.pdf
- ⁴ Duncan, G., Dowsett, C., Claessens, A., Magnuson, K., Huston, A., Klebanov, P., Pagani, L., Feinstein, L., Engel, M., Brooks-Gunn, J., Sexton, H., & Japel, C. (2007). School Readiness and Later Achievement. *Developmental psychology*, 43, 1428–1446. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.43.6.1428>
- ⁵ Jaap Scheerens & Paul A. Kirschner 21 -05 2021. Geraadpleegd 31-05-2021. Menukaart-NPO, een hagelschot benadering. <https://didactiefonline.nl/blog/paul-kirschner/menukaart-npo-een-hagelschotbenadering>
- ⁶ Chetty e.a 2014b, genoemd in Bolhaar e.a. (2018). Bewezen (in)effectieve maatregelen tegen leerachterstanden in het primair onderwijs <https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-Achtergronddocument-6jun2018-Bewezen-in-effectieve-maatregelen-tegen-leerachterstanden-in-het-primair-onderwijs.pdf>
- ⁷ Joop A.E. Smits Ruim 10 jaar wetenschappelijk onderzoek Samenvatting. 2021
- ⁸ Amghar, K. (2021) *Hoor mij, zie mij! Naar kansengelijkheid in het onderwijs*. CED-Groep.
- ⁹ Amghar, K. (2021) *Hoor mij, zie mij! Naar kansengelijkheid in het onderwijs*. CED-Groep.
- ¹⁰ Evangelie volgens Mattheus 7:13-14
- ¹¹ Geraadpleegd op 26-05-2021. <https://didactiefonline.nl/artikel/curriculumnu-klaar-voor-lancering>
- ¹² E.D. Hirsch (2016): Why Knowledge Matters: Rescuing Our Children from Failed Educational Theories.
- ¹³ Tim Surma, Kristel Vanhoyweghen, Dominique Sluijmsmans, Gino Camp, Daniel Muijs, Paul A. Kirschner (2019) Wijze lessen, 12 bouwstenen voor effectieve didactiek september 2019 Ten Brink Uitgevers
- ¹⁴ <https://www.cambridgeassessment.org.uk/blogs/curriculum-coherence/?s=03> 01 June 2021 verwijzend naar Schmidt, W. H., and Prawat, R. S. (2006). Curriculum coherence and national control of education: issue or non-issue? *Journal of Curriculum Studies*, 38(6), 641-658. DOI:10.1080/00220270600682804 geraadpleegd 07-06-21
- ¹⁵ <https://www.ensie.nl/redactie-ensie/curriculum-geraadpleegd-26-05-2021>
- ¹⁶ <https://www.slo.nl/thema/vakspecifieke-thema/kunst-cultuur/leerplankader-kunstzinnige-orientatie/handreiking-schoolleiders/curriculaire-spinnen-web/geraadpleegd-op-26-05-2021>
- ¹⁷ Video op <https://www.cedgroep.nl/themas/artikel/hoe-werk-je-als-school-opbrengstgericht>
- ¹⁸ <https://www.cedgroep.nl/advies/opbrengstgericht-werken-in-4d-1>
- ¹⁹ <https://www.slo.nl/sectoren/po/kerndoelen/>
- ²⁰ E.D. Hirsch 2016 Why Knowledge Matters Rescuing our Children from Failed Educational Theories . Harvard Educational Publishing Group.
- ²¹ <https://www.forbes.com/sites/nataliewexler/2021/04/01/yes-there-is-evidence-that-building-knowledge-boosts-reading-comprehension/amp/> 01-04-2021 geraadpleegd 31-05-2021
- ²² Natalie Wexler The Knowledge Gap: The hidden cause of America's broken education system—and how to fix it 2019 Prentice Hall Press
- ²³ David Didau Making Kids cleverer A Manifesto for Closing the Gap December 2018 Crown House Publishing
- ²⁴ https://www.nieuwsbegrip.nl/image/2018/1/25/nota_bene_voorkennis_en_wide_reading_4.pdf
- ²⁵ How Much Knowledge Is Too Little? When a Lack of Knowledge Becomes a Barrier to Comprehension July 2019 *Psychological Science* 30(9):1344-1351 geraadpleegd 26-05-2021 <https://www.researchgate.net>
- ²⁶ Jon Hutchinson 2019 <https://pedfed.wordpress.com/2018/09/29/beyond-knowledge-organisers-building-the-best-curriculum-in-the-world/>
- ²⁷ https://www.eerstekamer.nl/behandeling/20210702/publicatie_wet_2/document3/f=vlk4d058apzp.pdf
- ²⁸ <https://www.cedgroep.nl/advies/uitgelicht-de-vreedzame-school>
- ²⁹ Lemov, D. (2016), *Teach Like a Champion 2.0*. CED-Groep.
- ³⁰ <https://www.cedgroep.nl/advies/uitgelicht-teach-lika-a-champion-1>
- ³¹ <https://www.onderwijsinspectie.nl/documenten/rapporten/2019/04/10/rapport-de-staat-van-het-onderwijs-2019>
- ³² <https://www.cedgroep.nl/advies/instructiemodellen>
- ³³ Zie bijvoorbeeld: Why Minimal Guidance During Instruction Does Not Work: An Analysis of the Failure of Constructivist, Discovery, Problem-Based, Experiential, and Inquiry-Based Teaching. Paul A. Kirschner, John Sweller & Richard E.Clark. June 2006 *Educational Psychologist* 41(2)
- ³⁴ <https://www.cedgroep.nl/advies/uitgelicht-teach-lika-a-champion-1>
- ³⁵ <https://www.cedgroep.nl/themas/kansengelijkheid/project-goud-onderwijs>
- ³⁶ <https://www.cedgroep.nl/themas/artikel/drie-succesfactoren>

